

ԳԱՅԱՆԵ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ՄԻՈՆ ԱՐՔԵՊԻՄԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Առաջին համաշխարհային պատերազմն էր, ապա՝ 1915 թվականը, և Վանի գաղթի ժամանակ իր բոլոր հարազատներին կորցրեց պապանի Սարգիսը: Նահր–Օմարի (Իրաք) որբանոցն էր և ապագա սրբազանն իր բախարակից եղբայրների՝ Ս. Եղիշե արքեպիսկոպոս Տերտրեյանի, Ս. Սերովբե արքեպիսկոպոս Մանուկյանի, Ս. Նայկազուն արքեպիսկոպոս Աբրահամյանի, Ս. Նայրիկ եպիսկոպոս Ասանյանի և ուրիշների հետ:

Վասպուրական աշխարհի հայրնի Թ-իմար գավառում էր գրնվում Բրուսների գյուղը, որ կոչվում էր նաև Կիրաշեն: Այս գողտրիկ գյուղում 1906 թ. հունվար 15-ին ծնվել է Միոն Սրբազանը (ավագանի անունով Սարգիս): Առաջին համաշխարհային պատերազմը չարաբասարիկ պարճառ դարձավ, որ թուրք իշխանությունները ծրագրեն հազարամյակների պատմություն ունեցող անմեղ հայ ժողովրդի բնաջնջումը: Դժոխային ցեղասպանությունը րակնուվրա է անում նաև Վասպուրական աշխարհը, իսկ Կիրաշենի բնակչությունն ապահովության համար գաղթում է Վան: Պապանի Սարգիսը գաղթի ճանապարհին կորցնում է հորը: Իր հուշերում Սրբազանն անով է նկարագրում այդ օրերը. «Գիտի՛ն խաղաղ կեանքը խանգարուեցաւ: Տասը տարեկանէն վեր բոլոր տղաքը կը բռնէին ու կը տանէին: Շար մանչեր ստիպուած էին կանացի հագուստ հագնել՝ ազատուելու համար: Թ-իմար գաւառի եօթը գիւղերուն անտէր ու անօգնական ժողովուրդը քաշուեցաւ դէպի Վան քաղաքը, որ ինքնապաշտպանութեան հերոսական կռիւ կը սնէր...»¹: 1917 թ., երբ արդեն հերետում էին գաղթի օրերը, շուրջ 850 ծնողազուրկ որբեր ՆԸԼՄ-ի և Նիր-Իսթ Ռ-ըլիթի կողմից պապասպարվում են որբանոցներում, իսկ հետո րեղավոխվում Երուսաղեմ և բնակություն հաստատում Նայոց վանքի շենքերում: 1923 թ. նրանցից րասը որպես առաջադեմ աշակերտներ որբանոցից րեղավոխվում են Ժառանգավորաց վարժարան՝ հոգևոր կրթություն սրանալու համար: Այնտեղ նրանց դասավանդում են ժամանակի ականավոր հոգևորականներ Ս. Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյանը, Ս. Բարգեն արքեպիսկոպոս Կյուլեսերյանը (հետագայում՝ Բարգեն Ա Աթոռակից Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիո): 17-ամյա Սարգիս Մանուկյանին կոչում են սարկավագության՝ 1926 թ. Ս. Եղիշե Պարրիարքի ձեռամբ, և ապա կուսակրոն քահանայության՝ 1930 թ. հունիս 22-ին՝ Կաթողիկե Սուրբ Էջմիածնի տոնին, Սրբոց Նակորյանց Մայր Տաճարում, պարրիարքական րեղապահ Ս. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նշանյանի ձեռամբ: Այդ նույն թվականի օգոստոսին, Միոն անվանակոչյալ Նայր Սուրբին շնորհվում են վարդապետական չորս աստիճաններ և գավազան կրելու իրավունք:

Գիտելիքների մեծ պաշարով՝ նա ծառայության է անցնում Ժառանգավորաց վարժարանում՝ դասավանդելով գրաբար, Նայ Եկեղեցու և հայ ժողովրդի պատմություն և միաժամանակ վարելով Երուսաղեմի Նայոց պարրիարքարանի կավածոց րեսչությունը: Իր ուսուցչական գործունեության մասին հետագայում այսպես է գրել Սրբազանը. «Ուսուցչա-

1 Միոն արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Եկեղեցականի մը կեանքի հանգրուանները, Բէյրութ, 1968, էջ 12-13:

կան պաշտօնը առիթ փոստ լա սերտերու մեր դասական լեզուն, որ արմարն է հայերէնին, ու եկեղեցական և ազգային պարմութիւնը»²:

1933 թ. երիտասարդ Սիոն վարդապետին վարահիւց նաև Երուսաղեմի միաբանական ընդհանուր ժողովի արեւնապետութիւնը, իսկ 1936-38 թթ. նա եղավ Սուրբ Աթոռի փնօրեն ժողովի անդամ: Արդյունաշար գործունեության համար Ս. Թորգոմ պարբիարք Գուշակյանը նրան շնորհեց ծաղկյա փիլոն և վարդապետական լանջախաչ կրելու իրավունք:

Բազմաբովանդակ են եղել Սիոն Սրբազանի գրադեցրած հոգևոր ու վարչական պաշտունները: Նյու-Յորքի առաջնորդարանը մի վարդապետ էր խնդրել Երուսաղեմից, և Ս. Թորգոմ պարբիարքը հարմար է դափում ԱՄՆ գործողել Սիոն վարդապետին: Ժառանգավորաց վարժարանի ուսումնական փարին ավարտելուց հետո վարդապետը մեկնում է պաշտոնավարելու Նյու-Յորքում: Ու թեև սա հոգևոր հովտության իր կյանքի առաջին փորձառութիւնն էր, նա կարողացավ առաջին րոպեից գրավել համայնքի ուշադրութիւնը: Ժողովուրդն սկսեց խոտնելու եկեղեցի գալ՝ փնտնելու և լսելու Երուսաղեմից ժամանած երիտասարդ վարդապետին:

1944 թ. ձեռամբ ԱՄՆ հայոց առաջնորդ Ս. Գարեգին արքեպս. Նովսելիյանի Սիոն Նայր Սուրբը սրանում է ծայրագումնութիւն աստիճան:

1945 թ. Սիոն ծ. վարդապետը Մայր Աթոռում մասնակցում էր Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնն ու օժանդ: Այդ նույն ժամանակ նորընտիր Գևորգ Զ Նայրապետի ձեռամբ իր փասը վարդապետ եղբայրների հետ նա ձեռնադրվում է եպիկոպոս: Ժողովի մասնակիցները հետո լինում են Մաշտոցյան Մարենադարանում: Սիոն Սրբազանը ևս եղել է այցելուների թվում և իր փափակութիւններն է թողել այցելուների մարտանում 13 հուլիսի 1945 թ. ամսաթվի ներքո. «Տեսանք հայ ձեռագրաց անգին գանձը և հիացմունքով դիպեցինք մեր արվեստագետ նախնյաց հանճարի գործերը: Մանաւանդ հիացանք այն մեթոդիկ ու կանոնաւոր աշխարանքին վրայ, զոր կարարած է Մարենադարանի վարչութիւնը՝ ինամքով ցուցակագրելով ու դասաւորելով ձեռագրերը: Մեր ազգային մեծագոյն հասարակութիւնն է այս ձեռագիրներու հաւաքածուն»³:

1946 թ. հունիսին Սիոն Սրբազանը Դերբոյարում էր՝ որպէս ԱՄՆ հայոց միջին արեւմտյան շրջանի առաջնորդական փոխանորդ: Նա մեծ ջանքեր գործադրեց կիրակնօրյա վարժարաններ ու երիտասարդական կազմակերպութիւններ սրելովնու համար: 1949 թ. սկսեց հրատարակել «Ջահակիր» (Torch Bearer) ամսաթերթը, որ լույս էր փնտնում հայերեն և անգլերեն լեզուներով: 1952 թ. Սիոն Սրբազանը Նարավային Ամերիկայի հայրապետական պարվիրակն էր (1952-1959 թթ.):

1954 թ. մայիսյան օրերը սգի և փրփմութիւն օրեր էին Մայր Նայրենիքի և Սփյուռքի հավաքացյալ հայ ժողովրդի համար: Մայիսի 9-ին վախճանվում է Ամենայն Նայոց Ընդհանրական Նայրապետ Գևորգ Զ Չորեքյանը: Գալիս էին հայ ուխտավորները՝ համբուրելու սիրելի Նոր և Նովվապետի Սուրբ Աջը և հրաժեշտ փալու նրան: Այդ օրերին որբացած էին հարկապէս Նայ Եկեղեցու միաբանները: Սիոն Սրբազանն այդ ժամանակ Նարավային Ամերիկայի հայոց կաթողիկոսական պարվիրակն էր և վշտի մեջ էր եղբայր միաբանների

2 Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Եկեղեցականի մը կեանքի հանգրուանները, էջ 47-48:

3 «Էջմիածին», 1946, Ղ-Ե, էջ 36:

հետ: Նույնից էր հատկապես նրա դամբանական խոսքը. «...Կուգամ սգակիր սիրտով խոնարհելու մեր ժամանակի մեծագույն հայ եկեղեցականի խնկելի հոգույն առջև, և յանուն մեր վիճակի բարեկաշար ժողովրդեան ծաղկեպսակ մը դնելու հայ ժողովրդի մեծագործ Նայրապետի դագաղին վրայ: Մուգ է պարեր հայ ժողովրդի սիրտը, սև է զգեցեր Նայոց Եկեղեցին...»⁴:

1955 թ. Սիոն Սրբազանը կրկին Մայր Աթոռում էր. այս անգամ Վազգեն Ա Նայրապետի ընտրության և օծման կապակցությամբ: Այս առիթով էլ ընտրվում է Գերա1956 թ. Նայրապետական կոնդակով Սիոն եպիսկոպոս Մանուկյանին շնորհվում է արքայության պատիվ. «Ի վարձապրություն Ձեր աստվածահաճո գործունեության և ի բաջալերություն Ձեզ Նայրապետական Մեր այս կոնդակով կշնորհենք Ձեզ արքայության պատիվ և կմաղթենք, որ այս բարձր կոչումն ավելացնե նոր փայլ ու հեղինակություն Ձեր անբասիր անվան վրա՝ քաջով Ձերդ Գերաշնորհության գործունեության նոր մղում ի պայծառություն Նայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցվո և ի մխիթարություն մեր հավաքացյալ ժողովրդյան»⁵:

1959 թ. Սիոն Սրբազանն ընտրվում է Նյուսիասային Ամերիկայի Նայոց արևելյան թեմի առաջնորդ և մինչև 1966 թ. ջանասիրությամբ և նվիրումով վարում այդ պաշտոնը Նյու-Յորքում: Այս առիթով գեղեցիկ և պարզավորեցնող էր Վեհափառ Նայրապետի պարզամը Սրբազանին. «Մասնավոր ուշադրությամբ և հայրական գուրգուրանքով մտքեցեք նոր սերունդին՝ ամերիկահայ երիտասարդներուն և պարանիներուն՝ դաստիարակելու համար զանոնք Ավերարանի յույսով և հայկական շունչով...»⁶:

Սրբազանը կազմեց նոր կանոնադրություն Եկեղեցասեր փիկնանց միությունների և առաջնորդարանի «Կոմիտաս» երգչախմբի համար՝ նրանց գործունեությունն ավելի ամուր հիմքերի վրա դնելու նպատակով: Թեմում կառուցվեց փաստերեք նոր եկեղեցի, որոնց հիմնարկեքն ու օծումը կատարվում էր առաջնորդ Սրբազանի ձեռամբ: Սկսեցին փայտափայտ առաջնորդարանի պաշտոնաթերթերը՝ «Նայաստանյայց Եկեղեցի» և «Արմենիան Չրրջ»:

Դեռևս 1955 թ. կաթողիկոսական ընտրությունների ժամանակ Մայր Աթոռում եղած օրերին Սիոն Սրբազանը խոստանում է Մայր Աթոռի փայտափայտ համար հանգանակություն կազմակերպել ԱՄՆ-ում ու Գերմանիայում և շուրջով 200.000 դոլար է ուղարկվում Մայր Աթոռի փայտափայտ համար: Տպարանի բացումը փետի է ունենում 1961 թ. աշնանը:

1969 թ. հունվարի 14-ի թիվ 653 կոնդակով Գերաշնորհի Ս. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանը նշանակվում է Եգիպտոսի, Սուդանի և Եթովպիայի հայոց հայրապետական պատվիրակ:

Տարիներ անց՝ 1978 թ., Վազգեն Ա Նայրապետի հատուկ հրավերով Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանն ընդմիջար վերադառնում է Մայր Աթոռ՝ ծառայելու որպես Գերագույն հոգևոր խորհրդի արևմտապետ: 1979 թ. աշնանը Սրբազանը մասնավոր առաքելությամբ մեկնում է Նեղիսաստան՝ Մասեհ Բաբաջանի՝ Սուրբ Էջմիածնին կրակած ժառանգության հարցով:

Սրբազանը 16 անուն գրքերի հեղինակ է, որոնք վերաբերում են Նայ Եկեղեցու պար-

4 «Էջմիածին», 1954, Զ, էջ 46:

5 «Էջմիածին», 1956, Է, էջ 3:

6 «Էջմիածին», 1959, Ա, էջ 3:

մուրթյանը, դավանանքին, հայ մշակույթի զարգացմանը և քրիստոնեական ու բարոյախոսական նյութերին. «Ամիս մի Նայասարան» (1946), «Խորհուրդ Վարդանանց» (1946), «Նայ Երուսաղէմ» (1948), «Լուսաշող դէմքեր և կեանք ու խորհուրդ» (1949), «Նայ Եկեղեցին և անոր ուսմունքը» (1951), «Անկարարանի պարզամներ» (1953), «Քրիստոնէական վարդապետութիւն Նայ Եկեղեցոյ» (1954), «Աղօթքի կենսագործող գործութիւնը» (1954), «Նայրենի երկրին մէջ» (1954), «Աշխարհի մեծագոյն բանը» (1956), «Նայոց Նայրիկ» (1957), «Քրիստոնէութիւնը և աշխարհի կրօնքները» (1961):

Սրբազանի կյանքի մանրամասները նկարագրված են իր գրչին պատկանող «Եկեղեցականի մը կեանքի հանգրուանները» գրքում: Այս գիրքը ներկայացնում է Սրբազանի հոգևոր կոչում ստանալուց հետո շուրջ 40 փարվա բեղուն գործունեության զանազան փուլերը: Կան նաև մանրամասներ ժառանգավորաց վարժարանում և ընծայարանում սովորելու փորձերից, նրա ուսումնական և վարչական պարտականությունների, զանազան երկրներ կատարած իր այցելությունների մասին: Գրքում խոսվում է նաև Արքայազանի փրկված կոնդակների մասին Երուսաղէմի Նայոց Պատրիարք Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոսից, Ամենայն Նայոց Գևորգ Զ և Վազգեն Ա Նայրապետներից առաջնորդական պաշտոնների ընկրտության, ևսկոպոսական օժման, արքայության պարվի փոխության և այլ առիթներով:

1979-1981 թթ. նա «Աստվածաբանություն» և «Սուրբ Գրոց մեկնություն» առարկաներն էր դասավանդում Գևորգյան հոգևոր ճեմարանում: Նա շուրջ 55 փարի քարոզել է Նայ Եկեղեցու Սուրբ Սեղանից, դասախոսել բնմերից, խմբագրականներ ու հոդվածներ գրել թերթերում:

Սրբազանն իր մահկանացուն կնքեց 1991 թ. հուլիս 16-ին՝ 85 փարեկան հասակում Սուրբ Էջմիածնում: Նա հոգևոր ու բարոյական առաքինություններով օժտված, բարի և ազնիվ հոգու փրե հոգևորական էր, որ իր ամբողջ կյանքն առանց մնացորդի նվիրաբերեց Նայասարանյայց Եկեղեցու հոգևոր սպասավորության նվիրական գործին: Նանգուցյալ Սրբազանի մարմինը եկեղեցական թափոթով փրեղափոխվում է Սուրբ Գայանե վանք, որ հոգեհանգստյան հանդիսավոր Սուրբ Պատարագ է մատուցել Սուրբ Նովիսիմե վանքի վանահայր Գերաշնորհ Տ. Անանիա եպս. Արարաջանը, իսկ վերջին օժման կարգը կատարել է Մայր Տաճարի լուսարարապետ Գերաշնորհ Տ. Նուսիկ արքեպիսկոպոս Սանթորյանը:

Լուսահոգի Սիոն սրբազանի արխիվը՝ նամականիս, գրագրությունը Վեհափառ Նայրապետի, Նայ Եկեղեցու միաբանների և հայ հավատացյալների հետ, ինչպես նաև նրա անձնական լուսանկարները պահվում են Մայր Աթոռի Արխիվում: